

Ks. Franciszek MICKIEWICZ SAC

BŁOGOSŁAWIENSTWO NARODÓW A PRZEKLEŃSTWO PRAWA WEDŁUG GA 3, 6-14

Treść: 1. Struktura literacka perykopy Ga 3, 6-14; 2. Uczestnictwo wierzących w błogosławieństwie Abrahama (Ga 3, 6-9); 3. Prawo źródłem przekleństwa (Ga 3, 10-13); 4. Wniosek końcowy: Dzięki Chrystusowi poganie mają udział w błogosławieństwie Abrahama (Ga 3, 14)

Słowa kluczowe: Prawo, Błogosławieństwo Abrahama, Przekleństwo Prawa, Zbawienie narodów

Keywords: Law, Blessing of Abraham, Curse of the Law, Redemption of the Nations

Przyjęcie Ewangelii o Chrystusie przez pogan, które dokonało się dzięki misjonarskiej działalności św. Pawła, od początku wywoływało sprzeciw w środowisku judeochrześcijańskim. Wielu nawróconych faryzeuszów uważało, że należy „ich obrzezać i zobowiązać do przestrzegania Prawa Mojżeszowego” (Dz 15, 5). Problem ten podjęto na Soborze Jerozolimskim i chociaż jego uczestnicy byli zgodni co do tego, że na pogan, nawracających się do Boga, nie należy nakładać ciężarów nie do uniesienia (por. Dz 15, 10. 19. 28), to jednak do końca misyjnych podróży św. Pawła wielu judeochrześcijan nadal oburzało się z tego powodu, że on wszędzie uczy „odstępstwa od Mojżesza” (Dz 21, 21). Sprzeciw wobec jego osoby i nauki w sposób najbardziej jaskrawy doszedł do głosu w Galacji, gdzie judeochrześcijanie usiłowali podważyć wręcz jego apostołski autorytet oraz wykazać, że Prawo Mojżeszowe, wraz z obrzezaniem i żydowskimi praktykami liturgicznymi, wciąż jest aktualne i dlatego prawdziwy chrześcijanin powinien się mu podporządkować, jeśli chce dostąpić zbawienia. Innymi słowy, byli zdania, że głoszona przez Pawła Ewangelia nie jest kompletna, że wymaga uzupełnienia przez przyjęcie Prawa oraz że Galaci powinni przyjąć żydowski styl życia, aby rozwiązać swe problemy moralne¹. Ze względu na dobro Galatów Apostoł nie mógł pozostawić tych zarzutów bez odpowiedzi i ustosunkował się do nich w liście, w którym demaskuje błędy w rozumowaniu i postawie judeochrześcijan. Polemikę z nimi zaczyna perykopą zawartą w Ga 3, 6-14, w której broni praw chrześcijan pochodzenia pogańskiego w sposób niezwykły, gdyż czyni to, przeciwstawiając sobie przekleństwo, którego źródłem jest propagowane przez Żydów Prawo Mojżeszowe, oraz błogosławieństwo Abrahama, w którym przez wiarę uczestniczą wszystkie narody. Ze względu na doniosłe znaczenie teologiczne perykopa ta zasługuje na pogłębioną analizę, która pozwoli na poznanie toku rozumowania Apostoła, teologicznych podstaw

¹ Por. W. RAKOCY, "Antypawłowa opozycja w Liście do Galatów", *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 44 (1997) z. 1, 126. Zarzuty stawiane Pawłowi przez judeochrześcijan da się oczywiście poznać tylko na podstawie analizy argumentacji, przeprowadzonej przez Apostoła w *Liście do Galatów*.

jego argumentacji oraz wniosków wypływających z jego wywodów. Aby lepiej zrozumieć treść tej perykopy, jej analizę należy zacząć od kilku uwag dotyczących jej dobrze przemyślanej struktury literackiej.

1. Struktura literacka perykopy Ga 3, 6-14

Po części apologetycznej, w której Paweł broni swego apostołskiego autorytetu (Ga 1, 6 – 2, 21), w Ga 3, 1 następuje część polemiczna, która kończy się w 5, 12. Z retorycznego punktu widzenia ta sekcja literacka stanowi rozwinięcie tezy umieszczonej już w 2, 16, w której jest zawarte podstawowe twierdzenie Apostoła, że „człowiek osiąga usprawiedliwienie nie przez wypełnianie Prawa za pomocą uczynków, lecz jedynie przez wiarę w Jezusa Chrystusa”. Ta jednostka literacka zaczyna się krótką perykopą, w której Apostoł umieszcza pięć retorycznych pytań (w. 1.2.3.4.5), zwracając się w nich bezpośrednio do adresatów. Ostrym tonem gani w nich Galatów za to, że zbyt łatwo ulegli tym, którzy wznieśli w ich środowisku zamęt, oraz odwołuje się do ich chrześcijańskiego doświadczenia, które powinno doprowadzić do właściwej odpowiedzi na każde z pytań. W Ga 3, 6 zmienia ton i zaczyna po kolei obalać twierdzenia swych przeciwników. Można zatem ten werset uznać za początek nowej perykopy. Na taką jego pozycję wskazuje również fakt, że aż do 3, 5 Paweł w Liście do Galatów nie cytował wprost Starego Testamentu, tymczasem werset 6 otwiera argumentację, w której na miejsce osobistego doświadczenia wchodzi świadectwo Pisma Świętego (por. w. 8) i odgrywa w wywodach główną rolę². Duża częstotliwość występowania cytatów biblijnych sprawia, że niektórzy egzegeci nazywają tę perykopę midraszem, a Pawłowy sposób dowodzenia argumentacją midraszową³.

W następnych wersetach nieustannie pojawia się sześć kluczowych terminów, które stanowią o istocie wywodów Pawła: „Abraham” – *Abraam* (3, 6.7.8.9.14.16.18), „wiara” – *pistis* lub „wierzyć” – *pisteuō* (3, 6.7.8.9.11.12.14), „prawo” – *nomos* (3, 10.11.12.13.17.18.19.21 i in.), „błogosławić” – *eulogeō, eneulogeō* lub „błogosławieństwo” – *eulogia* (3, 8.9.14), „usprawiedliwienie” – *dikaiosynē*, „usprawiedliwić” – *dikaioō* lub „sprawiedliwy” – *dikaios* (3, 6.8.11), „przekleństwo” – *katara* lub „przekląty” – *epikataratos* (3, 10.13). Wszystkie te terminy, za wyjątkiem „Abrahama” i „prawa”, znikają wraz z wersetem 15, w którym zmienia się terminologia i temat wywodów. Co prawda, w następnych wersetach Paweł wciąż jeszcze wspomina postać Abrahama oraz omawia problem Prawa, ale odtąd oba te zagadnienia łączy z „obietnicą” – *epangelia* (3, 16.17.18.21.22) i „testamentem” – *diathēkē* (3, 15.17). Werset 14 zawiera 3 główne terminy, nieustannie pojawiające się we wcześniejszych wywodach (*eulogia, Abraam, pistis*), ale też 1 ważny termin z następnej części argumentacji Pawłowej (*epangelia*). Tym samym stanowi on zarówno podsu-

² Zwraca na to uwagę F. BIANCHINI, *Lettera ai Galati*, Roma 2009, 71. Taki podział przyjmuje wielu egzegetów. Zob. np. E. DE WITT BURTON, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Galatians*, Edinburgh 1988, 153; W.B. RUSSEL III, "hetorical Analysis of the Book of Galatians, part 2" *Bibliotheca Sacra* 150 (1993), zwłaszcza s. 436, jak też liczne najnowsze komentarze. Innego zdania jest F.J. MATERA, *Galatians*, Collegeville 2007, 114, który włącza w. 6 do perykopy pięciu pytań.

³ Por. A. PITTA, *Disposizione e messaggio della lettera ai Galati. Analisi retorico-letteraria* (Analecta Biblica 131), Roma 1992, 104 nn.

mowanie poprzednich rozważań, jak też punkt wyjścia do kolejnej perykopy. Taki stan rzeczy wskazuje na to, że Ga 3, 6-14 stanowi odrębną jednostkę literacką, która jest ściśle związana ze swym kontekstem, gdzie głównym problemem do rozwiązania jest kwestia aktualności i znaczenia Prawa Mojżeszowego w życiu chrześcijan, ale z drugiej strony odróżnia się osobliwym ujęciem tematu.

Zestawienie głównych terminów tej perykopy pozwala też na wyciągnięcie kilku wniosków, pozwalających ustalić jej wewnętrzną strukturę literacką. Najpierw widać wyraźnie, że postać Abrahama dominuje w wersetach 6-9 (imię to pojawia się tu 4 razy), a potem powraca w wersecie 14 w zdaniu, które ma charakter konkluzji wszystkich wywodów z Ga 3, 6-14. W wersetach 10-13 nie pojawia się ani razu wzmianka o Abrahamie, ale za to dominuje w nich termin „Prawo” – *nomos*, który w tym krótkim fragmencie występuje aż 5 razy. Godne uwagi jest przy tym to, że we fragmentach, w których jest mowa o Abrahamie (ww. 6-9.14), jest również obecna terminologia błogosławieństwa, podczas gdy z zagadnieniem Prawa jest – wprost przeciwnie – połączona terminologia przekleństwa (ww. 10-13). Mogłoby to oznaczać, że fragmenty Ga 3, 6-9 i 10-13 są zupełnie odrębnymi jednostkami literackimi, ale tak nie jest aż z czterech powodów. Po pierwsze, jak już zostało powiedziane, postać Abrahama, występująca w wersetach 6-9 i 14, od strony literackiej stanowi klamrę spinającą całą perykopę. Po drugie, w obu tekstach jednym z motywów przewodnich jest wiara. Termin *pistis* w każdej z tych części występuje 3 razy (ww. 7.8.9 i 11.12.14). W pierwszej z nich opisuje on postawę wierzących na wzór Abrahama, który „uwierzył (*episteusen*) Bogu”, w drugiej zaś stanowi przeciwieństwo rzeczywistości Prawa. Po trzecie, w obu częściach argumentacja Pawła opiera się na cytatach biblijnych, dotyczących historii Abrahama oraz funkcji Prawa Mojżeszowego. Wreszcie po czwarte, w centrum obu części (ww. 8 i 11) jest obecne zagadnienie usprawiedliwienia, wyrażone czasownikiem *dikaioō* („usprawiedliwić”). W tekście o Abrahamie (w. 8) jest ono związane z obietnicą błogosławieństwa udzielonego przez Boga wszystkim narodom i wpływa z wiary, podczas gdy w wersecie 11 Paweł udowadnia, że nie ma ono nic wspólnego z Prawem, które z kolei ściąga na ludzi przekleństwo, lecz jest owocem wiary. W obu przypadkach Apostoł wskazuje na to, że usprawiedliwienie dokonuje się na wzór Abrahama, który „uwierzył Bogu i to mu poczytano za sprawiedliwość (*dikaioσynē*)” (w. 6).

Jak zatem widać, cała perykopa Ga 3, 6-14 ma dobrze przemyślaną strukturę literacką. Można w niej wyróżnić cztery części, przy czym obie części środkowe, stanowiące trzon argumentacji Pawła, mają własną strukturę koncentryczną, w centrum której znajduje się prawda o usprawiedliwieniu z wiary:

1. Wstęp: przedstawienie wzoru Abrahama (w. 6).
2. Uczestnictwo wierzących w błogosławieństwie Abrahama (ww. 7-9):
 - a) wiara czyni ludzi synami Abrahama (w. 7);
 - b) usprawiedliwienie i błogosławieństwo uzyskuje się na podstawie wiary (w. 8);
 - a') wiara czyni ludzi uczestnikami błogosławieństwa Abrahama (w. 9)⁴.

⁴ Bardziej szczegółową strukturę literacką tego fragmentu podaje R. PINDEL, "Wierzący z Abrahamem. Analiza struktury literackiej Ga 3, 6-9", w: „*Żyjemy dla Pana*” (Rz 14,8). *Studia ofiarowane*

3. Prawo źródłem przekleństwa (ww. 10-13):

- a) na wszystkich, którzy polegają na uczynkach Prawa, ciąży przekleństwo (w. 10);
- b) usprawiedliwienie nie pochodzi z Prawa, lecz jest owocem wiary (w. 11-12);
- a') z przekleństwa Prawa wykupił nas Chrystus (w. 13).

4. Wniosek: Dzięki Chrystusowi poganie mają udział w błogosławieństwie Abrahama (w. 14).

Mając na względzie tak przedstawioną strukturę literacką perykopy, również jej analiza literacka zostanie podzielona na dwie części. Pierwsza z nich, obejmująca werset wstępny (Ga 3, 6) oraz połączone z nim tematycznie wersety 7-9, będzie dotyczyła uczestnictwa wierzących w błogosławieństwie Abrahama, druga zaś, obejmująca Ga 3, 10-13, będzie poruszała problem przekleństwa, którego źródłem jest Prawo Mojżeszowe. Na osobne omówienie zasługuje wniosek z Ga 3, 14, który stanowi podsumowanie całej perykopy.

2. Uczestnictwo wierzących w błogosławieństwie Abrahama (Ga 3, 6-9)

Po pięciu apostołicznych zdaniach, w których Paweł usiłuje nakłonić Galatów do odrzucenia poglądów judeochrześcijan, Apostoł zaczyna polemikę ze swymi przeciwnikami, aby udowodnić wiarygodność i słuszność swojej nauki. Polemikę tę wprowadza cytatem z Rdz 15, 6, zaczerpniętym z Septuaginty: „Abraham uwierzył Bogu i to mu poczytano za sprawiedliwość” (Ga 3, 6). Zdanie to poprzedza spójnikiem *kathōs* – „jak”, dając tym samym do zrozumienia, że wiara Abrahama powinna stanowić wzór dla Galatów, którzy pod wpływem judeochrześcijan chcą swą nadzieję pokładać w „uczynkach Prawa” (*eks ergōn nomou* – Ga 3, 2.5)⁵. Na tej podstawie gatunek literacki całego fragmentu Ga 3, 6-9 można określić jako *exemplum*, znane w retoryce grecko-rzymskiej⁶. Wybór Rdz 15, 6 jako dowodu skrypturystycznego ma duże znaczenie przede wszystkim z tego powodu, że w opisie dziejów Abrahama tekst ten znajduje się po obietnicy liczego potomstwa (Rdz 15, 5) a przed zawarciem przymierza i nadaniem znaku obrzezania (15, 18-21; 17, 1-21). Innymi słowy, Paweł na początku swej argumentacji podkreśla z mocą, że Abraham uwierzył danej przez Boga obietnicy, uwierzył Bogu na słowo, choć po ludzku rzecz biorąc, jako starzec, nie miał już nadziei na otrzymanie choćby jednego potomka (zob. Rdz 15, 2-3). Oznacza to, że wiara Abrahama ma charakter zawierzenia słowu Bożej obietnicy, a nie praktycznej wierności Bożym przykazaniom⁷.

Siostrze Profesor Ewie J. Jezierskiej OSU, red. W. Chrostowski, Warszawa 2006, 311. Według niego, segmenty skrajne (w. 7 i 9) składają się jeszcze z dwóch członów, które „odpowiadają sobie na zasadzie równoległości: *a b // a' b'*, element zaś centralny zawiera jeden człon (*c*)” (s. 312).

⁵ Zwraca na to uwagę A. PITTA, dz. cyt., 104. Znaczenie wyrażenia *eks ergōn nomou* zostanie omówione niżej, podczas analizy Ga 3, 10.

⁶ Tak określa go F. BIANCHINI, dz. cyt., 71.

⁷ Por. tamże, 74.

Wzorcowy charakter jego wiary nie jest zatem związany z jej przedmiotem (jest rzeczą oczywistą, że przedmiotem wiary historycznego Abrahama nie mógł być Chrystus – Syn Boży), ale z jej naturą. Właśnie to, że zaufał Bogu, uznając Go za Boga prawdomównego i wszechmocnego, „poczytano mu za sprawiedliwość”. W tym miejscu w tekście greckim Rdz 15, 6 i Ga 3, 6 występuje czasownik *logidzomai*, który w stronie medialnej, zastosowany w języku handlowym, mógł oznaczać: „obliczyć” wartość czegoś, zaś w stronie biernej i w połączeniu z przyimkiem *eis* oznaczał: „być dołączonym” lub „być zaliczonym do czegoś” na podstawie obliczenia wartości lub wielkości przedmiotu⁸. Już autor Septuaginty użył go w stronie biernej teologicznej, oznajmiając tym samym, że Bóg ocenił wartość wiary Abrahama i na jej podstawie uznał, że jest on we właściwej relacji do Niego, czyli że jest prawy w Jego oczach⁹. Przejmując ten tekst prawie dosłownie z greckiej wersji Starego Testamentu, Paweł poucza swych adresatów, że owa wiara stała się przyczyną zbawczego aktu Boga, który przekształca człowieka i czyni go zdolnym do właściwej z Nim relacji, a zarazem już na początku swych wywodów wzywa Galatów do przyjęcia postawy patriarchy, która jest dowodem na to, że wylanie Ducha Świętego oraz usprawiedliwienie jest Bożym darem darmo danym i niezależnym od wypełniania Prawa za pomocą uczynków (por. Ga 3, 2.5)¹⁰.

Wychodząc z cytatu biblijnego, Paweł w następnym wersecie przechodzi do istoty swej polemiki. Jak już zostało wspomniane, w Rdz 15, 6 jest mowa o tym, że Abraham uwierzył Bożej obietnicy, iż jego potomstwo będzie liczne jak gwiazdy na niebie (Rdz 15, 5). Apostoł aplikuje prawdę zawartą w tym tekście do sytuacji Galatów, którzy podobnie jak patriarcha przeszli od bałwochwalstwa do kultu jedyne Boga, a nawet postąpili jeszcze krok dalej, gdyż uwierzyli w Jego Syna, Jezusa Chrystusa. Odtąd ich wiara stała się fundamentem ich życia duchowego i łączy ich z Abrahamem tak bardzo, że stają się jego synami¹¹. Swoją postawą reprezentują oni wszystkich wierzących pochodzących z pogaństwa, dzięki czemu Paweł może zmienić swój sposób mówienia. Na początku tego wersetu (Ga 3, 7) jeszcze zwraca się bezpośrednio do adresatów listu: *ginōskete ara* („poznajcie więc” lub „uznajcie więc”), ale od tego momentu aż do końca perykopy używa już prawie wyłącznie trzeciej osoby (za wyjątkiem w. 13a), pisząc ogólnie o wszystkich narodach, których postawa jest określona przez wiarę¹². Oświadczając, że właśnie przez wiarę (*ek pisteōs*) stają się oni „synami Abrahama”, burzy wszelkie dotychczasowe przekonania żydowskie. Do tej pory było rzeczą oczywistą, że synami Abrahama są ci, którzy fizycznie wywodzą się z jego potomstwa. Nawet ci poganie, którzy uznali jedyne Boga i zobowiązywali się do przestrzegania Jego Prawa, poddali się obrezaniu, dokonali kąpieli rytualnej i złożyli ofiarę w świątyni, odtąd – z prawnego

⁸ Por. H.W. HEIDLAND, "Logidzomai, logismos", *ThWNT*, t. IV, s. 287.

⁹ Por. G. VON RAD, "Die Anrechnung des Glaubens zur Gerechtigkeit", *Theologische Zeitschrift* 76(1951), 130n.

¹⁰ Por. F. MUBNER, *Der Galaterbrief* (HThKNT 9), Leipzig 1974, 216; F. BIANCHINI, dz. cyt., 74.

¹¹ Szerzej na ten temat zob. P.R. GRZYBIEC, "Potomek i potomstwo Abrahama. Koncepcja osobowości zbiorowej w ujęciu św. Pawła w Ga 3,6-29", *W Nurcie Franciszkańskim* 15 (2006), 37-45.

¹² Por. W.D. DAVIES, "Paul and the People of Israel", *New Testament Studies* 24 (1977/78), 9.

punktu widzenia – stawali się pełnoprawnymi Żydami, ale i tak nigdy nie mogli powiedzieć o sobie: „Abraham, nasz ojciec”¹³. Paweł w swej polemice stwierdza, że na płaszczyźnie zbawczej nie jest ważne pochodzenie co do ciała, ale duchowe uczestnictwo w wierze patriarchy. Nie jest wykluczone, że w jego słowach przebrzmiewa echo nauki Jezusa, którą Paweł mógł znać z tradycji apostołskiej: „kto pełni wolę Ojca mego, który jest w niebie, ten Mi jest bratem, siostrą i matką” (Mt 12, 50; por. Łk 8, 21)¹⁴.

Po tym oświadczeniu Paweł przechodzi do centralnego zdania (Ga 3, 8) w tej pierwszej części swej argumentacji (ww. 7-9), w którym zestawia obok siebie 3 terminy teologiczne, mające w jego wywodach kluczowe znaczenie: *pistis* („wiera”), *dikaioō* („usprawiedliwić”) i *eneulogeō* („błogosławić”). Również tutaj, podobnie jak w w. 6, dowód opiera się na cytacie biblijnym: „W tobie będą błogosławione wszystkie narody” (Rdz 12, 3), który jest związany z powołaniem Abrahama i wezwaniem do opuszczenia ziemi rodzinnej (Rdz 12, 1-2). Tutaj Paweł nie przytacza dokładnie tekstu Septuaginty, ale na miejscu *pasai hai fylai tēs gēs* (dosłownie: „wszystkie plemiona ziemi”) podaje *panta ta ethnē* („wszystkie narody”). Zmiana ta najprawdopodobniej została dokonana pod wpływem Rdz 18, 18, gdzie Bóg, powtarzając własne słowa z Rdz 12, 3, mówi o Abrahamie: „w nim będą błogosławione wszystkie narody ziemi (*panta ta ethnē tēs gēs*)”. Za jej pomocą Paweł może lepiej podkreślić prawdę o usprawiedliwieniu narodów i przyjęciu przez nich Ducha Świętego¹⁵.

Zdanie z Ga 3, 8 Apostoł zaczyna słowami, które dosłownie na język polski można przetłumaczyć: „Przewidując zaś Pismo, że Bóg z wiary usprawiedliwia narody, już wcześniej oznajmiło Abrahamowi tę radosną nowinę”. Cytując Księgę Rodzaju, personifikuje zatem Pismo Święte, przypisując mu Boże przymioty¹⁶. Uznaje tym samym jego najwyższy autorytet¹⁷, który polega na tym, że pełni ono funkcję świadka i proroka, obwieszczając w imieniu Boga Jego przyszłe dzieła i zamiary. Co więcej, Paweł w odniesieniu do Pisma używa czasownika *proeuēngeli-sato*, stanowiącego *hapax legomenon* w całym Piśmie Świętym i bardzo rzadko występującego w literaturze pozabiblijnej. Czasownik ten etymologicznie jest zwią-

¹³ Odnośnie do tego por. J. GÓRZYŃSKI, "Praktyki chrzcielne w czasach Jezusa a chrzest pierwotnego Kościoła", *Collegium Polonorum* 11 (1991/92), 103-104.

¹⁴ Zupełnie inną wymowę ma wypowiedź Jana Chrzciciela z Mt 3, 9. Według niego, dziećmi, które Bóg może wzbudzić Abrahamowi z kamieni, są ci, z którymi sam Bóg zawiera przymierze na miejscu Żydów nie okazujących skruchy. Por. J. ROHDE, *Der Brief des Paulus an die Galater* (ThHNT 9), Berlin 1989, 138.

¹⁵ Por. M.C. DE BOER, *Galatians; A Commentary*, Louisville 2011, 195.

¹⁶ Por. A.S. JASIŃSKI, "Postać Abrahama a nauka o usprawiedliwieniu w Liście do Galatów", *Scriptura Sacra* 4 (2000), 87; M.C. DE BOER, dz. cyt., 194.

¹⁷ Personifikacja Pisma była znana tradycji judaistycznej i była częstym sposobem wyrażania przekonania o jego autorytecie (w Nowym Testamencie zob. np. J 7, 38.42; 10, 35; Rz 4, 3; 9, 17 i in.). Wskazywała ona na to, że za pośrednictwem Pisma przemawia sam Bóg. Odnośnie do tego por. J.L. MARTYN, *Galatians. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York 1998, 300; H. HÜBNER, *Biblische Theologie des Neuen Testaments*, t. 2: *Die Theologie des Paulus und ihre neutestamentliche Wirkungsgeschichte*, Göttingen 1993, 74.

zany z rzeczownikiem *euangelion*, z czego wypływa wniosek, że słowa skierowane do Abrahama i zapisane na kartach Starego Testamentu są pierwszą Ewangelią obwieszczoną patriarsze, a przez niego – wszystkim narodom¹⁸. W wywodach Ga 3, 6-9 idea ta ma duże znaczenie, ponieważ za jej pomocą Paweł jeszcze raz potwierdza to, co usiłował udowodnić w apologetycznej części Listu do Galatów (Ga 1-2), że mianowicie głoszona przez niego Ewangelia nie jest wymysłem ludzkim (por. 1, 11-12), ale opiera się na radosnej nowinie obwieszczanej przez samo Pismo¹⁹. W Ga 2, 16 oznajmił, iż treścią jego Ewangelii jest m.in. prawda, że usprawiedliwienie każdego człowieka dokonuje się na podstawie wiary w Jezusa Chrystusa. Teraz udowadnia, że Boży zamiar usprawiedliwiania narodów przez wiarę jest poświadczony prorockim autorytetem Pisma²⁰. Sam Bóg objawił ten zamiar, gdy obiecał Abrahamowi: „W tobie będą błogosławione wszystkie narody” (Ga 3, 8).

W tym miejscu nasuwa się pytanie, co Paweł rozumie przez usprawiedliwienie. Chociaż rzeczownik *dikaioynē* („usprawiedliwienie”) i czasownik *dikaioō* („usprawiedliwić”) występują bardzo często w listach Pawłowych, to jednak nigdzie nie ma definicji ich znaczenia. A.E. McGrath pisze ogólnie, że „usprawiedliwienie obecne w życiu chrześcijanina jest obietnicą, że zostanie on wybawiony od gniewu i stanowi gwarancję ostatecznego eschatologicznego ulaskawienia (Rz 5, 9-10)”²¹. Ponieważ zdanie z Ga 3, 8 jest jednym z integralnych elementów całej argumentacji, zawartej w Ga 3, 1-14, również idea usprawiedliwienia jest ściśle związana z innymi pojęciami, występującymi w tym fragmencie. Niektórzy egzegeci wskazują na fakt, że kontrast między wiarą a uczynkami, podkreślany w Ga 3, 11, pojawił się też w 3, 2.5 oraz istnieje paralelizm między 3, 8 a 3, 2.5. Na tej podstawie dochodzą do wniosku, że usprawiedliwienie w przypadku Galatów oznacza konkretnie otrzymanie Ducha Świętego, o którym jest mowa w Ga 3, 2 i 4, 6, w związku z czym obietnica błogosławieństwa z Rdz 12, 3 jest zapowiedzią tego daru, udzielanego wszystkim narodom po dokonaniu zbawczego dzieła przez Jezusa Chrystusa²². Inni egzegeci zwracają uwagę na to, że istnieje wyraźny paralelizm między wersetami 6 i 8a a w. 8b, oraz są zdania, że na tej podstawie usprawiedliwienie da się utożsamić z błogosławieństwem, które Bóg obiecał narodom w osobie Abrahama²³. Jak się wydaje, twierdzenie to lepiej wyjaśnia myśl Pawła, ale wymaga uzupełnienia. Jeśli bowiem chodzi o postać samego patriarchy, na podstawie Rdz 12, 1-8 oraz Rdz 15

¹⁸ Por. F. BIANCHINI, dz. cyt., 75.

¹⁹ Por. M.C. DE BOER, dz. cyt., 194.

²⁰ Por. J.R. WISDOM, *Blessing for the Nations and the Curse of the Law: Paul's Citation of Genesis and Deuteronomy in Galatians 3.8-10* (WUNT 133), Tübingen 2001, 142.

²¹ A.E. MCGRATH, "Usprawiedliwienie", w: *Słownik teologii św. Pawła*, red. G.F. HAWTHORNE i in., Warszawa 2010, 886.

²² Por. R.Y.K. FUNG, *The Epistle to the Galatians*, Grand Rapids 1988, 136; M.C. DE BOER, dz. cyt., 195. J. ROHDE (dz. cyt., 139) jest odmiennego zdania. Uważa, że błogosławieństwa, o którym jest mowa w Ga 3, 8, nie można ograniczać do samego daru Ducha Świętego, lecz ma o wiele bogatszą treść.

²³ Por. np. E. SZYMANEK, *List do Galatów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz* (PŚNT VI,2), Poznań-Warszawa 1978, 72; A. VANHOYE, *Lettera ai Galati. Nuova versione, introduzione e commento*, Milano 2000, 82; R.B. HAYS, *The Faith of Jesus Christ. The Narrative Substructure of Galatians 3:1-4:11*, Grand Rapids 2002², 176; F. BIANCHINI, dz. cyt., 76.

można powiedzieć, że udzielone mu błogosławieństwo miało charakter obietnicy licznego potomstwa i posiadania ziemi na własność, a na płaszczyźnie duchowej stało się znakiem nowej relacji między nim a Bogiem. Wychodząc z takiej perspektywy, Paweł daje do zrozumienia, że owo błogosławieństwo jest wciąż aktualne i żywe, swym zasięgiem bowiem ogarnia wszystkich kolejnych potomków patriarchy, ale w ciągu wieków uzyskuje coraz bardziej duchową treść i stanowi obietnicę przede wszystkim uprzywilejowanej relacji z Bogiem. Po przyjsciu Chrystusa jej konkretną realizacją jest usprawiedliwienie, które wszyscy – na wzór Abrahama – otrzymują dzięki wierze w Syna Bożego²⁴. Błogosławieństwo zatem nie jest wyłącznie synonimem usprawiedliwienia²⁵. Kryje się w nim obietnica wszelkich darów duchowych, które wierzący otrzymują dzięki zbawczemu dziełu Syna Bożego (zob. tu też Ga 3, 14 i 29). Tym samym jest ono również zapowiedzią przyjścia Jezusa Chrystusa²⁶ oraz zbawczych owoców Jego męki, śmierci i zmartwychwstania.

Błogosławieństwo udzielone Abrahamowi nie było związane z jego czynami, lecz z wiarą. Ta sama zasada odnosi się do jego potomstwa. Słowa: „W t o b i e (*en soi*) będą błogosławione wszystkie narody” należy rozumieć w sensie: „w tobie, który otrzymałeś obietnicę i który uwierzyłeś”²⁷. Wychodząc z takiego rozumienia Rdz 12, 3 oraz łącząc ze sobą elementy z wersetów 7 i 8, Paweł wyciąga wniosek (zaczynający się od *hōste* – „tak że”, „tak więc”), że duchowi potomkowie patriarchy właśnie „z wiary otrzymują błogosławieństwo w jedności z wiarą Abrahama” (Ga 3, 9). W zdaniu tym wyraźnie dochodzi do głosu styl polemiczny, za pomocą którego Apostoł odrzuca główne tezy judaizujących chrześcijan z Galacji²⁸. Uważali oni, że wszyscy, zarówno Żydzi, jak też poganie, w celu osiągnięcia zbawienia muszą przyjąć obrzezanie i przestrzegać przepisów Prawa Mojżeszowego. Paweł na podstawie Księgi Rodzaju udowadnia, że Bóg udziela im błogosławieństwa, w które jest włączona zapowiedź usprawiedliwienia, biorąc pod uwagę ich wiarę. Wykazuje zarazem, że wiara jest starsza od Prawa i dla Boga ma większe znaczenie. Jak pisał już Jan Chryzostom, „Ten, który jest Prawodawcą, zanim jeszcze ustanowił Prawo, zdecydował, że poganie zostaną usprawiedliwieni z wiary”²⁹. Żydzi uważali, że tylko potomkowie Abrahama mogą uczestniczyć w jego błogosławieństwie oraz że o przynależności do rodziny Abrahama decyduje pochodzenie co do ciała, Paweł zaś uroczyście oświadcza, że o wiele ważniejsze jest duchowe zjednoczenie z wiarą patriarchy. Wreszcie posługując się czasem teraźniejszym czasownika *eulogountai* („są błogosławione”), podkreśla, że obietnica błogosławieństwa, udzielona Abra-

²⁴ Podobnie twierdzą: J. BECKER, "Der Brief and die Galater", w: J. BECKER, H. CONZELMANN, G. FRIEDRICH, *Die Briefe and die Galater, Epheser, Philipper, Koloser, Thessalonicher und Philemon* (NTD 8), Göttingen 1976, 35; F. BIANCHINI, dz. cyt., 76.

²⁵ Podobnie uważa J. ROHDE, dz. cyt., 139.

²⁶ Por. F.J. MATERA, dz. cyt., 123.

²⁷ Por. H.-J. ECKSTEIN, *Verheißung und Gesetz. Eine exegetische Untersuchung zu Galater 2,15-4,7* (WUNT 86), Tübingen 1996, 116.

²⁸ Odnośnie do tego por. m.in. R.Y.K. FUNG, dz. cyt., 140; E. DE WITT BURTON, dz. cyt., 162; J. ROHDE, dz. cyt., 140.

²⁹ JAN CHRYZOSTOM, *Komentarz do Listu św. Pawła do Galatów*, Kraków 2008, 91, tł. J. Iluk (PG 62, 651).

hamowi, wypełnia się „obecnie”, czego Galaci mogli osobiście doświadczyć po przyjęciu z wiarą Ewangelii o Chrystusie ukrzyżowanym (por. apostołofy z Ga 3, 1-5)³⁰. Tym sposobem Apostoł broni godności pogan przyjmujących chrześcijaństwo i wykazuje, że przez swą wiarę stają się oni członkami nowego ludu Bożego.

3. Prawo źródłem przekleństwa (Ga 3, 10-13)

O ile w Ga 3, 6-9 była mowa o tych, którzy otrzymują od Boga błogosławieństwo, o tyle w wersetach 10-13 przedmiotem refleksji są ci, na których ciąży przekleństwo. Tę część swej argumentacji Paweł zaczyna stwierdzeniem, że przekleństwo to dotyka tych, którzy (tłumacząc dosłownie tekst grecki) „są z uczynków Prawa” (w. 10). Tym sposobem wprowadza *argumentum a contrario* („argument z przeciwieństwa”), aby rozważyć sytuację przeciwną do tej, która była przedstawiona w poprzedniej części wywodów³¹. W tym miejscu wyraźnie nawiązuje do twierdzeń judeochrześcijan, którzy nadal trzymali się przepisów Prawa Mojżeszowego, a zarazem namawiali Galatów do przyjęcia takiej samej postawy i odejścia od nauki Apostoła.

W Ga 3, 10 pojawia się wyrażenie „uczynki Prawa” (*erga nomou*), które występuje 6 razy w Liście do Galatów (zawsze *eks ergōn nomou*: Ga 2, 16 – 3 razy; 3, 2.5.10) i 2 razy w Liście do Rzymian (*eks ergōn nomou* – Rz 3, 20; *choris ergōn nomou* – 3, 28). Godne uwagi jest to, że w Liście do Galatów wyrażenie to znajduje się tylko w początkowych dwóch perykopalach części polemicznej (ww. 1-5 i 6-14), które mają na celu udowodnić prawdziwość tezy postawionej w 2, 16. Wyrażenie to nie jest jednoznaczne i dlatego stało się przedmiotem analiz wielu egzegetów. Ogólnie rzecz biorąc, różne ich wypowiedzi można umieścić w trzech grupach. Jedni uważają, że *erga nomou* oznaczają przepisy Prawa, jego nakazy i zakazy, regulujące całe życie ludzkie. Taki sens „uczynków” pojawia się również w Wj 18, 20, co jest widoczne zwłaszcza w Septuagincie, gdzie w tym wersecie występuje termin *erga*³². Inni udowadniają, że określenie to odnosi się do ludzkich czynów i postaw, które są nakazane lub zakazane przez przepisy Prawa. W nich człowiek wyraża swe posłuszeństwo wobec Prawa Mojżeszowego i dostosowuje się do jego wymogów³³. Jeszcze inni są zdania, że wyrażenie *erga nomou*, występujące w Ga 2,

³⁰ Por. F. MUBNER, dz. cyt., 223.

³¹ Odnośnie do tego por. E.P. SANDERS, *Paul, the Law, and the Jewish People*, Minneapolis 1983, 22; F. BIANCHINI, dz. cyt., 77.

³² Tak twierdzi np. M. BACHMAN, "Rechtfertigung und Gesetzeswerke bei Paulus", *Theologische Zeitschrift* 49 (1993), 15; TENZE, "4QMMT und Galaterbrief. hrwth yf[im und ERGA NOMOU", *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 89 (1998), 110-111; R. BERGMIEIER, "Welche Bedeutung kommt dann dem Gesetz zu? (Gal 3,19a)", *Theologische Zeitschrift* 59 (2003), 39; TENZE, "Das Gesetz im Römerbrief", w: TENZE, *Das Gesetz im Römerbrief und andere Studien zum Neuen Testament* (WUNT 121), Tübingen 2000, 37.

³³ Zob. np. E. SZYMANEK, dz. cyt., 63, 72-73; F. MUBNER, dz. cyt., 169; E. DE WITT BURTON, dz. cyt., 120 i 163; S. WESTERHOLM, *Perspectives Old and New on Paul: The "Lutheran" Paul and His Critics*, Grand Rapids 2004, 308 i 314; O. HOFIUS, "Werke des Gesetzes. Untersuchungen zu der paulinischen Rede von den erga nomou", w: TENZE, *Exegetische Studien* (WUNT 223), Tübingen

16; 3, 2.5.10, należy wyjaśniać na tle Ga 2, 11-21, w tym zaś kontekście oznacza ono styl życia, który odróżnia Żydów od pogan, a który jest określany przepisami Prawa, dotyczącymi obrzezania, świętowania szabatu, spożywania pokarmów, czystości rytualnej oraz kalendarza liturgicznego³⁴. Najbardziej prawdopodobny sens tego wyrażenia da się poznać, gdy się weźmie pod uwagę polemiczny charakter wywodów św. Pawła. Co prawda wzmianka o sporze antiocheńskim z Ga 2, 11-14 mogłaby sugerować, że „uczynki Prawa” dotyczą obrzezania i żydowskich obyczajów, jednakże w 3, 10-13, gdzie cała argumentacja jest oparta na kontraście, *erga nomou* nie są przeciwstawione obyczajom typowo chrześcijańskim, czyli czynom wynikającym z wiary w Chrystusa lub nieposłuszeństwu przepisom Prawa Mojżeszowego. W tym fragmencie przedmiotem rozważań jest samo Prawo, które nie daje usprawiedliwienia (w. 11), które nie opiera się na wierze (w. 12) i jest źródłem przekleństwa (w. 13a). W tym świetle również określenie *erga nomou* oznacza przede wszystkim przepisy Prawa Mojżeszowego, i tylko pośrednio może się łączyć z przestrzeganiem tych norm³⁵.

Tym, „którzy są z wiary” (*hoi ek pisteōs*) i w związku z tym „są błogosławieni” (*eulogountai* – w. 9), Paweł stanowczo przeciwstawia tych, „którzy są z uczynków prawa” (*hosoi eks ergōn nomou*) i na których „ciąży przekleństwo” (*hypo kataran eisin* – w. 10). Paweł nie pisze tu, że przekłeci są ci, którzy przestrzegają Prawa, gdyż taki sens jego wypowiedzi w ogóle przekreślałby wartość Starego Testamentu oraz nie uwzględniałby faktu, że Prawo obiecuje liczne błogosławieństwa tym, którzy są posłuszni jego przepisom (por. Pwt 28, 1-14), ale mówi o tych, którzy „są z uczynków Prawa”. Użyty tu przyimek *ek* określa pochodzenie, a w tym przypadku konkretnie źródło życia religijnego³⁶. Po jednej stronie są zatem ci, dla których źródłem i fundamentem życia duchowego jest wiara, a po drugiej stronie znajdują się ci, według których o wartości i sensie życia religijnego decydują przepisy Prawa. Tym ostatnim Apostoł oświadcza, że dotyka ich przekleństwo, i na potwierdzenie słuszności swej wypowiedzi przytacza Pwt 27, 26. W Biblii Hebrajskiej zdanie to brzmi: „Przeklęty, kto nie trzyma się nakazów tego Prawa i nie wypełnia ich”. Paweł cytuje ten tekst w wersji Septuaginty, ale lekko go modyfikując i pisze (Ga 3, 10b): „Przeklęty każdy, kto nie trzyma się wiernie wszystkiego, co jest napisane w księdze Prawa, i nie wypełnia ich” (*epikataratos pas hos ouk emmenei pasin tois gegrammenois en tō(i) biblio(i) tou nomou tou poiēsai auta*). Już Septuaginta dodała

2008, 57; H.-J. ECKSTEIN, "Gesetz, Evangelium und Weisung bei Paulus", w: *Gesetz und Evangelium. Zuspruch und Anspruch in Bibel, Verkündigung und Seelsorge*, Witten 2009, 32-33. Taki sens tego wyrażenia jest też obecny w tłumaczeniu Biblii Tysiąclecia.

³⁴ Zob. J.D.G. DUNN, "Works of the Law and Curse of the Law: Galatians 3, 10-14", *New Testament Studies* 32 (1986), 94-112; TENŽE, *The Theology of Paul the Apostle*, Edinburgh 1998, 359-361. Podobne poglądy ma też A. VAN DÜLMEN, *Die Theologie des Gesetzes bei Paulus*, Stuttgart 1968, 24; R. HEILIGENTHAL, *Werke als Zeichen* (WUNT 2.9), Tübingen 1983, 133.

³⁵ Takie stanowisko przyjmuje też G. BARBAGLIO, "La legge mosaica nella Lettera ai Galati", w: *La parola di Dio cresceva (At 12,24)*, Fs. C.M. Martini, red. R. FABRIS, Bologna 1998, 394; R. KEMPIAK, "Chryzologiczne podstawy Pawłowej krytyki Prawa", w: *Deus meus et omnia. Księga pamiątkowa ku czci o. prof. Hugolina Langkammera OFM w 50. rocznicę święceń kapłańskich*, red. M.S. WRÓBEL, Lublin 2005, 172-173.

³⁶ Zwraca na to uwagę A. VANHOYE, dz. cyt., 84.

do tekstu hebrajskiego słowa „każdy” (*pas*) i „wszystkiego” (*en pasin*), a dodatek ten w argumentacji św. Pawła uzyskuje bardzo duże znaczenie. Prawo obiecywało błogosławieństwo i związane z nim dobrodziejstwa temu, kto wypełnia „wszystkie jego polecenia” (Pwt 28, 1) i kto nie zbacza „od wszystkich słów”, które są w nim zawarte (Pwt 28, 14 LXX), ale grozi przekleństwem temu, kto nie wykonuje pilnie „wszystkich jego przykazań” (28, 15 LXX). Być może autor tekstu hebrajskiego zakładał, że jest możliwe zachowanie wszystkich przepisów Prawa. Paweł jednak podchodzi do tego tekstu z własnymi założeniami teologicznymi, gdyż cytując Pwt 27, 26, wyraźnie radykalizuje jego wymogi. Najpierw usilnie podkreśla konieczność doskonałego posłuszeństwa wobec całego Prawa (podobnie jak w Ga 5, 3), aby doprowadzić czytelników do wniosku, że nikt nie jest w stanie zachować wiernie i w sposób doskonały wszystkich jego przepisów, co w konsekwencji oznacza, że każdy człowiek bez wyjątku jest grzeszny³⁷. Jak widać, Apostoł Narodów nie krytykuje tu samego Prawa i go nie odrzuca. Jest świadomy tego, że ono pochodzi od Boga i dlatego jest święte (por. Rz 7, 12). Podkreśla natomiast, że nie można go traktować jako źródła mocy zbawczej i łaski³⁸. Będąc tylko zbiorem przepisów i słów Boga, Prawo albo coś nakazywało, albo czegoś zabraniało, ale nie dawało żadnych uzdolnień do wypełniania stawianych przez nie wymagań, a to z kolei oznacza, że kryje się w nim tylko siła niosąca przekleństwo i nie ma w nim mocy dającej życie³⁹.

Godne uwagi jest to, że Paweł cytuje Pwt 27, 26, zmieniając jego intencję. Werset Pwt 27, 26 stanowi zakończenie serii dwunastu przekleństw (Pwt 27, 15-26), odnoszących się do tych, którzy nie wypełniali Prawa, i mających na celu groźbami nakłonić do wierności przykazaniom. Ich autor uświadamiał narodowi wybranemu, że nieposłuszeństwo przepisom Prawa oznacza złamanie przymierza, które skutkuje wykluczeniem z ludu Bożego⁴⁰. Apostoł natomiast posługuje się tym tekstem w stosunku do tych, którzy skrupulatnie spełniali uczynki zgodne z Prawem i innych do nich namawiali, oraz udowadnia, że ci, którzy pokładali nadzieję w Prawie i traktowali je jako źródło zbawienia, znaleźli się w stanie przekleństwa. Ponieważ

³⁷ Do takiego wniosku dochodzą w swych artykułach m.in.: U. WILCKENS, "Was heißt bei Paulus: 'Aus Werken des Gesetzes wird kein Mensch gerecht'?", w: *Rechtfertigung als Freiheit: Paulusstudien*, Neukirchen-Vluyn 1974, 74.109; Th.R. SCHREINER, "Is Perfect Obedience to the Law Possible? A Re-Examination of Galatians 3:10", *Journal of the Evangelical Theological Society* 27/2 (1984), 151-160; TENŽE, *The Law and Its Fullfilment: A Pauline Theology of Law*, Grand Rapids 1993, 44-45; D. GARLINGTON, dz. cyt., 110; W. REINBOLD, "Gal 3, 6-14 und das Problem der Erfüllbarkeit des Gesetzes bei Paulus", *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft* 91 (2000), 10-13. Grzeszność wszystkich ludzi bez żadnego wyjątku, pogan i Żydów, Paweł wykazuje na podstawie tekstów biblijnych w Rz 3, 9-20, gdzie rozwija idee z Ga 3, 10-13.

³⁸ Por. Th.R. SCHREINER, *The Law and Its Fullfilment*, dz. cyt., 44; S. STASIAK, "Niewystarczalność Prawa w wychowaniu według Listu do Galatów", *Verbum Vitae* 21 (2012), 166.

³⁹ Por. K. ROMANIUK, *Soteriologia św. Pawła*, Warszawa 1983, 111. Szerzej na ten temat zob. U. WILCKENS, "Zur Entwicklung des paulinischen Gesetzesverständnisses", *New Testament Studies* 28 (1982), 172-173; A.H. WAKEFIELD, *Where to Live: The Hermeneutical Significance of Paul's Citations from Scripture in Galatians 3:1-14*, Atlanta 2003, 18-20.

⁴⁰ Odnośnie do tego por. też T.G. GOMBIS, "The Transgressor and the Curse of the Law: The Logic of Paul's Argument in Galatians 2-3", *New Testament Studies* 53 (2007), 92.

każdy, kto nie wypełnia wytrwale wszystkich jego przepisów, jest przeklęty, ci, którzy w Prawie upatrywali istotę i sens swego życia religijnego, nie mają nic i nikogo, kto by ich wybawił z tego nieszczęścia⁴¹. Ważne tu jest to, że Paweł na miejscu tekstu Septuaginty: „Przeklęty każdy człowiek, który nie trzyma się wiernie wszystkich słów tego Prawa (*en pasin tois logois tu nomou toutou*), i nie wypełnia ich” umieszcza słowa: „kto nie trzyma się wiernie wszystkiego, co jest napisane w księdze Prawa” (*emmenei pasin tois gegrammenois en tō(i) biblio(i) tou nomou*). Jest rzeczą prawdopodobną, że Paweł dokonał tej modyfikacji poprzez kombinację tekstów Pwt 9, 10 i Pwt 27, 26. Czyniąc tak, podkreślił mocniej, że brak wierności wobec przykazań zapisanych przez samego Boga w księdze Prawa jest łamaniem zawartego z Nim przymierza⁴², czyli zerwaniem relacji z Dawcą życia i ściągnięciem na siebie przekleństwa. Jest też jednak możliwa inna interpretacja tego wersetu, że mianowicie Apostoł nie mówi tu o Prawie jako żywym słowie, które jest podstawą przymierza między Bogiem a Jego ludem i fundamentem duchowej relacji bosko-ludzkiej, ale o księdze zawierającej martwą literę⁴³, spisane normy prawne, które nie mają w sobie życia i przez to nie mogą go dać człowiekowi (por. 2 Kor 3, 6).

Po tym surowym osądzie Prawa Paweł przechodzi do sedna tej części swych wywodów, wskazując – podobnie jak w Ga 3, 8 – na prawdziwe źródło usprawiedliwienia. Werset ten składa się z dwóch członów, z których każdy zaczyna się spójnikiem *hoti* („że” albo „ponieważ”). Analiza literacka pozwala dojść do wniosku, że tworzą one dwa zdania równorzędnie złożone, które są paralelne do poprzedniego zdania z w. 10c, również zaczynającego się od *hoti*. Oznacza to, że wszystkie te trzy człony zależą od wprowadzenia: „Napisane jest bowiem” (w. 10b), po którym najpierw następuje cytat Pwt 27, 26. W istocie rzeczy bezpośrednio po w. 10 mogłoby nastąpić twierdzenie zawarte w Ga 3, 13, Paweł jednak – jak się wydaje – czuje potrzebę jeszcze raz powrócić do tematu usprawiedliwienia na podstawie Prawa, który pojawił się w 2, 16, ale tylko w formie tezy nie popartej żadnym dowodem⁴⁴. Teraz więc z cytatu deuteronomicznego wyciąga wniosek, że już samo Prawo wydaje o sobie świadectwo, iż nie jest źródłem usprawiedliwienia przed Bogiem (w. 11a), i na poparcie tej prawdy po raz kolejny przytacza argument skryptyrystyczny, a mianowicie tekst Ha 2, 4b. W Biblii Hebrajskiej zdanie to można przetłumaczyć: „sprawiedliwy będzie żył dzięki swej wierze” (lub „wierności” – *be'šmûnātō*). Twórcy Septuaginty tekst ten nieco zmienili. W nim Bóg mówi o sobie: „sprawiedliwy będzie żył z mej wierności” (*ek pisteōs mou*). Cytując ten werset, Paweł opuszcza zaimek *mou* i

⁴¹ Por. A. VANHOYE, dz. cyt., 84-85. Szerzej na ten temat zob. D. GARLINGTON, "Role Reversal and Paul's Use of Scripture in Galatians 3.10-13", *Journal for the Study of the New Testament* 65 (1997), 96-99 i 120.

⁴² Por. J.R. WISDOM, dz. cyt., 177-178. W każdym razie nie ma tu racji E. de Witt Burton, który w swym komentarzu pisze, że dokonane przez Pawła zmiany w oryginalnym tekście Pwt 27, 26 nie wpływają na jego sens (dz. cyt., 164).

⁴³ Por. m.in. V.M. SMILES, "The Blessing of Israel and the Curse of the Law: A Study of Galatians 3:10-14", *Studies in Christian-Jewish Relations* 3/1 (2008), 11. Por. też. A. VANHOYE, dz. cyt., 84.

⁴⁴ Por. A. VANHOYE, dz. cyt., 85.

pisze: „sprawiedliwy będzie żył z wiary” (*ek pisteōs*). Tym sposobem przybliżył się do sensu zawartego w tekście hebrajskim, ale zarazem poszerza go o wymiar chrystologiczny.

W gruncie rzeczy bowiem cytat ten w polemice Apostoła ma podwójne znaczenie. Przytacza on tekst Ha 2, 4b najpierw dlatego, że widzi w nim prorockie potwierdzenie postawy Abrahama, przedstawionej w Rdz 15, 6. Tekst ten Paweł zacytował na początku omawianej tu perykopy (Ga 3, 6: „Abraham uwierzył Bogu i to mu poczytano za sprawiedliwość”) i teraz ten związek między wiarą a usprawiedliwieniem umacnia prorocstwem Habakuka⁴⁵. Po drugie, dostarczając dowodu biblijnego na potwierdzenie tezy postawionej w Ga 2, 16, daje do zrozumienia, że wiara niosąca życie jest wiarą w Jezusa Chrystusa. Ówcześni uczeni żydowscy wyjaśniali Ha 2, 4 w ten sposób, że wiara sprawiedliwego wyraża się poprzez zachowywanie Prawa i że Bóg w dniu swego sądu ocali w domu Judy wszystkich przestrzegających tego Prawa⁴⁶. Paweł całkowicie zmienia tę interpretację i udowadnia, że Prawo nikogo nie usprawiedliwia. Gdyby usprawiedliwienie pochodziło z Prawa, w Biblii byłoby napisane, że sprawiedliwy żyje z uczynków Prawa, ponieważ zaś Habakuk napisał, że „sprawiedliwy będzie żył z wiary”, tym samym – *via exclusionis* – są wykluczone wszystkie inne możliwości uzyskania życia⁴⁷.

Kontynuując tę myśl, Paweł pisze w Ga 3, 12a: *ho de nomos ouk estin ek pisteōs*. Tłumaczenie tego zdania z Biblii Tysiąclecia: „Prawo nie opiera się na wierze” niestety nie oddaje w pełni jego sensu. Również tu bowiem zachowuje swą aktualność podana wyżej uwaga, że w wyrażeniu *ek pisteōs* przyimek *ek* określa pochodzenie, źródło. Paweł zatem oznajmia tu, że „Prawo nie wywodzi się z wiary”. Między Prawem a wiarą nie ma żadnego związku, gdyż te dwie rzeczywistości są przeciwstawne oraz wzajemnie się wykluczają⁴⁸. Prawo nie uznaje wiary jako drogi do życia, lecz siebie stawia na tym miejscu, gdy mówi o sobie: „Kto wypełnia przepisy, dzięki nim żyć będzie” (Ga 3, 12b). W tym miejscu na potwierdzenie swej tezy Paweł cytuje prawie dosłownie Kpł 18, 5, gdzie po nakazie: „Będziecie przestrzegać moich ustaw i moich wyroków” jest dodana obietnica: „Człowiek, który je wypełnia, żyje dzięki nim”. Autor tego tekstu oświadcza, że przestrzeganie nakazów Pana jest gwarancją życia. Chociaż w tym miejscu nie precyzuje, co dokładnie mieści się w tej obietnicy, to jednak w świetle innych tekstów Pięcioksięgu (zob. np. Kpł 26, 3-13; Pwt 28, 1-14) można zrozumieć, że chodzi o długie życie w ziemi danej narodowi wybranemu na własność, pokój, bezpieczeństwo, zdrowie i o inne dobra zapewniające doczesne

⁴⁵ Por. F. BIANCHINI, dz. cyt., 79.

⁴⁶ Zob. 1QpHab 8, 1-3; Talmud Babiloński, *Makkot* 24a. Odnośnie do tego por. M. SILVA, "Abraham, Faith, and Works: Paul's Use of Scripture in Galatians 3:6-14", *Westminster Theological Journal* 63/2 (2001), 258; F. BIANCHINI, dz. cyt., 79.

⁴⁷ Por. F. MUBNER, dz. cyt., 228; K. ZIAJA, "Habakuk 2,4 w Nowym Testamencie", *Scriptura Sacra* 3 (1999), 73.

⁴⁸ Tak ten tekst interpretuje również R. KEMPIAK, *Wiara w Jezusa Chrystusa na podstawie Listu św. Pawła do Galatów. Studium egzegetyczno-teologiczne*, Kraków 1993, 146.

szczęście. Dopiero Targumy (Ps.-Jonatan i Onkelos) wyjaśniały, że chodzi tu o „życie wieczne”⁴⁹.

Kpł 18, 5 należy do najważniejszych tekstów teologii przymierza. Wskazuje na sposób życia, jaki powinien przyjmować człowiek, z którym Bóg wszedł we wspólnotę przymierza⁵⁰. Jednakże w zestawieniu z Ha 2, 4b i Pwt 27, 26 służy jako negatywny dowód słuszności tezy Pawłowej⁵¹. Ci spośród judeochrześcijan, którzy nau czali, że wystarczy literalnie wypełnić przepisy Prawa, by otrzymać nagrodę od Boga, uważali tym samym, że zbawienie płynie z zachowania przykazań. Sprzeciwiając się ich twierdzeniom, Paweł wskazuje na bardzo kruchy grunt ich przekonań i nadziei. W świetle Pwt 27, 26 widać było jasno, że ci, którzy w Prawie upatrywali źródło życia wiecznego, w rezultacie ściągnęli na siebie nie błogosławieństwo, lecz przekleństwo, gdyż nie byli w stanie doskonale wypełnić swych zobowiązań⁵². Tym sposobem sami siebie postawili w sytuacji rozpaczliwej. Kontynuując tę myśl, na podstawie prorocstwa Habakuka i połączonego z nim orzeczenia z Kpł 18, 5 Paweł udowadnia, że nie przepisy Prawa, ale wiara daje życie, czego wymownym wzorem jest wspomniana już wcześniej historia Abrahama.

Po ukazaniu tragicznych skutków polegania na przepisach Prawa, a nie na wierze, Apostoł wreszcie przedstawia rozwiązanie problemu. W Ga 3, 13, w zdaniu, które stanowi antytezę do 3, 10, oświadcza, że to właśnie „Chrystus nas wykupił z tego przekleństwa Prawa” (*Christos hēmas eksēgorasen ek tēs kataras tou nomou*). Należy zauważyć, że słowo „Chrystus” w tym zdaniu znajduje się w pozycji emfaticznej, która podkreśla znaczenie zbawczego dzieła, dokonanego przez Jezusa Chrystusa. Ponieważ pokładanie nadziei w przepisach Prawa, podobnie jak poleganie na własnych uczynkach i na własnej sprawiedliwości, nie mogło nikomu przynieść życia, przyszedł Chrystus i to właśnie On naprawił relację człowieka z Bogiem. Jego akt zbawczy Paweł określa tu słowem *eksēgorasen*. Czasownik *eksagoradzō* pochodzi z dziedziny handlowej i oznacza dosłownie „wykupić” coś, uiszczając wyznaczoną przez sprzedawcę należność. Termin ten bardzo rzadko występuje w literaturze greckiej i najczęściej ma znaczenie czasownika prostego: *agoradzō*, czyli „kupić”, „nabyć na własność” (zob. szczególne i zarazem jedyne jego użycie w Septuagincie: „kupić sobie czas”, czyli zyskać na czasie – Dn 2, 8), rzadko zaś oznacza wykupienie, czyli wyzwolenie niewolnika⁵³. W Nowym Testamencie pojawia się on tylko 4 razy (Ga 3, 13; 4, 5; Ef 5, 16; Kol 4, 5) i również ma sens „ku-

⁴⁹ Por. D. GARLINGTON, dz. cyt., 101-104; A. TRONINA, *Księga Kapłańska* (Nowy Komentarz Biblijny, ST 3), Częstochowa 2006, 266. Różne interpretacje tekstu Kpł 18, 5 w judaizmie oraz w listach św. Pawła przedstawia obszernie P.M. SPRINKLE, *Law and Life: The Interpretation of Leviticus 18:5 in Early Judaism and in Paul* (WUNT 241), Tübingen 2008.

⁵⁰ Por. D. KOTECKI, "Księga Kapłańska w Nowym Testamencie", *Collectanea Theologica* 80/4 (2010), 153.

⁵¹ Szerzej na ten temat zob. A.H. WAKEFIELD, dz. cyt., 159.

⁵² Odnośnie do tego por. też F.J. MATERA, dz. cyt., 124.

⁵³ W takim znaczeniu występuje w dziele Diodora Syc., *Bibliotheca*, 15,7,1; 36,2,2). Odnośnie do tego por. S. LYONNET, "L'emploi paulinien de eksagoradzein au sens de «redimere» est-il attesté dans la littérature grecque?", *Biblica* 42 (1962), 85-88; E. DE WITT BURTON, dz. cyt., 168; F. BIANCHINI, dz. cyt., 81.

pić coś sobie na własność” (podobnie jak *agoradzō* w 1 Kor 6, 20; 7, 23). Ważne w tych tekstach jest to, że Apostoł w żadnym z nich zupełnie nie porusza zagadnienia, komu i jaką cenę uiszczył Zbawiciel, nabywając nas sobie na własność⁵⁴. W żadnym wypadku nie było to złożenie okupu szatanowi trzymającemu ludzkość w niewoli grzechu, lecz – jak pisze K. Romaniuk – „był to okup posłuszeństwa i miłości Jezusa względem Ojca Niebieskiego i całej ludzkości”⁵⁵. W soteriologicznej myśli Pawła czasownik *eksagoradzō* oznacza wyzwolenie⁵⁶ i może przywoływać na pamięć ideę z Wj 19, 5⁵⁷, gdzie Bóg po wyprowadzeniu plemion izraelskich z niewoli egipskiej oświadcza, że odtąd będą jego własnością (hebr. *s^egullāh*) pośród wszystkich narodów, pod warunkiem jednak, że będą wierni Jego przymierzu (ideę tę przejmują św. Paweł w Dz 20, 28, jak też 1 P 2, 9; Ap 5, 9).

Paweł więc postrzega stan ludzkości obciążonej przekleństwem grzechu jako niewolę, z której wyzwolił Chrystus, stając się jedynym Zbawicielem świata. O ile w 1 Kor 6, 20 i 7, 23 pisze jedynie, że chrześcijanie zostali nabyci za „cenę” (*timēs*), o tyle tu pozwala zrozumieć, że ceną tą były wstyd, hańba i śmierć największego zbrodniarza⁵⁸. Wyjaśnia, że Chrystus „nas wykupił, stając się za nas przekleństwem, bo napisane jest: «Przeklęty każdy, którego powieszono na drzewie»” (Ga 3, 13b). W tym miejscu podaje jeszcze jeden argument skryptyrystyczny, tym razem zaczerpnięty z Pwt 21, 23. Ściśle rzecz biorąc, ten tekst Prawa nie odnosił się do ukrzyżowania. Chodziło w nim o człowieka, który za wielką zbrodnię został skazany nie tylko na karę śmierci, ale też na całkowite znieśławienie. Po wykonaniu egzekucji ciało takiego przestępcy było wieszane na drzewie i grzebane przed zachodem słońca, aby pokazać wszystkim, że on swym czynem zanieczyścił ziemię i przez to w oczach Bożych stał się przeklętym, oraz by odstraszyć innych od popełniania podobnej zbrodni (zob. Pwt 21, 22)⁵⁹. Mimo takiego jego sensu Paweł w swym teologicznym dyskursie przytacza ten tekst z dwóch powodów: po pierwsze, ponieważ końcowy stan człowieka ukrzyżowanego oraz trupa zawieszzonego na drzewie jest identyczny⁶⁰, po drugie zaś dlatego, że ze względu na zawarty w nim

⁵⁴ Zwracają na to uwagę np. F. BÜCHSEL, "Agoradzō, eksagoradzō", *ThWNT*, t. 1, 127; E. SZYMANEK, dz. cyt., 74; E. DE WITT BURTON, dz. cyt., 168.

⁵⁵ K. ROMANIUK, dz. cyt., 192.

⁵⁶ Do takiego wniosku dochodzą np. F. MUBNER, dz. cyt., 232; E. SZYMANEK, dz. cyt., 74.

⁵⁷ Por. S. LYONNET, dz. cyt., 89.

⁵⁸ Por. J. ROHDE, dz. cyt., 142.

⁵⁹ Por. tu R.Y.K. FUNG, dz. cyt., 148; A. PACIOREK, "Znaczenie śmierci Jezusa w myśli św. Pawła", w: *Orędzie Pawłowe – aktualne jeszcze dzisiaj? Poznać, aby iść śladem nauki, sposobu życia*, red. M. Bednarz, P. Łabuda, Tarnów 2009, 93. R. Rubinkiewicz na podstawie informacji zawartych w Zwoju Świątyni 64, 6-13 oraz w 4QpNa próbuje wykazać, że Pwt 21, 22n jeszcze przed powstaniem chrześcijaństwa interpretowano w odniesieniu do wykonania wyroku śmierci przez ukrzyżowanie, które było znakiem największej hańby. R. RUBINKIEWICZ, "Dlaczego Pan Jezus musiał umrzeć na krzyżu?", w: *Qumran. Pomiedzy Starym a Nowym Testamentem*, red. H. DRAWNEL, A. PIWOWAR, Lublin 2009 (Analecta Biblica Lublinsensia 2), 227-239. Wcześniejszą dyskusję egzegetów, dotyczącą interpretacji Pwt 21, 22-23, przedstawia M. WILCOX, "Upon the Tree – Deut. 21:22-23 in the New Testament", *Journal of Biblical Literature* 96 (1977), 94-99

⁶⁰ Por. A. VANHOYE, dz. cyt., 87.

imiesłów *kekātēramenos* („znajdujący się w stanie przekleństwa”) to orzeczenie prawne może być użyte w celu interpretacji Pwt 27, 26, gdzie występuje przymiotnik *epikataratos* („przeklęty”). Aby te dwie sentencje Księgi Powtórzonego Prawa jeszcze bardziej przybliżyć do siebie, Paweł zmienia imiesłów *kekātēramenos* z Pwt 21, 23 na przymiotnik *epikataratos*⁶¹. Poprzez taki zabieg literacki pokazuje również, że stan, w którym znalazł się Chrystus ukrzyżowany, jest identyczny ze stanem, w którym znaleźli się ludzie obciążeni przekleństwem Prawa.

Aby mieć możliwość odniesienia Pwt 21, 23 do Chrystusa, cytując ten werset, Paweł dokonuje w nim jeszcze jednej modyfikacji. Stwierdzając: „napisane jest: «Przeklęty każdy, którego powieszono na drzewie»”, pomija z tekstu Septuaginty słowa „przez Boga” (*hypo theou*). Czyni tak przede wszystkim dlatego, że słów tych nie da się odnieść do Chrystusa Jezusa⁶². Syn Boży bowiem nie był przeklęty przez swego Ojca, lecz sam dobrowolnie zgodził się na hańbiącą śmierć na drzewie krzyża. Posługując się metodą egzegezy rabinackiej, Paweł przechodzi od jednego znaczenia terminu „przekleństwo”, które jest zawarte w Pwt 27, 26 (przeklęty jest ten, kto nie wypełnia wiernie wszystkich przepisów Prawa), do innego, które jest obecne w Pwt 21, 23, i w taki sposób wykazuje, że Chrystus poprzez śmierć krzyżową w sposób bardzo konkretny i rzeczywisty przyjął na siebie całe przekleństwo Prawa, a tym samym położył kres wszystkim jego przepisom⁶³. Paweł pisze dosłownie, że stał się „za nas przekleństwem” (*hyper hēmōn katara* – Ga 3, 13b), posługując się rzeczownikiem abstrakcyjnym „przekleństwo” (*katara*) w miejsce przymiotnika „przeklęty”⁶⁴ w celu wzmocnienia idei. W taki sposób wyraża prawdę obecną też w Flp 2, 8, że Chrystus tak bardzo się wyniszczył, że zszedł aż najniższych pokładów ludzkiej egzystencji, aby wraz ze swoim zmartwychwstaniem udzielić ludzkości daru sprawiedliwości. W tekście tym nie chodzi o to, że Jezus Chrystus, jako jedyny sprawiedliwy, odpowiada za grzechy grzeszników, lub że można było znaleźć w Nim coś grzesznego i zasługującego na przekleństwo. Wyrażeniem „za nas” (*hyper hēmōn*) Paweł usilnie podkreśla, że On stanął jako nasz reprezentant, wziął na siebie hańbę krzyża „za nas”, czyli zajął „nasze miejsce”, dla „naszego dobra” przyjął na siebie stan grzesznej ludzkości, zasługujący na potępienie⁶⁵. Myśl tę Paweł podejmuje jeszcze raz w 2 Kor 5, 21, gdzie pisze, że Bóg „dla nas grzechem uczynił Tego, który nie znał grzechu, abyśmy się stali w Nim sprawiedliwością Bożą”. Przez

⁶¹ Zauważa to m.in. P. CHIDOLUE ONWUKA, *The Law, Redemption and Freedom in Christ of Galatians 3,10-14 and Romans 7,1-6*, Roma 2007, 101.

⁶² Wskazuje na to bardzo wielu egzegetów. Por. tu np. A. CANEDAY, "Redeemed from the Curse of the Law. The Use of Deut 21:22-23 in Gal 3:13", *Trinity Journal* 10 (1989), 197; P. CHIDOLUE ONWUKA, dz. cyt., 101; R. RUBINKIEWICZ, dz. cyt., 236; R. KEMPIAK, *Chrystologiczne podstawy*, dz. cyt., 176 i inni.

⁶³ Por. J. ROHDE, dz. cyt., 144; R. RUBINKIEWICZ, dz. cyt., 236. Dyskusję uczonych na temat ustania Prawa wraz ze śmiercią Jezusa przedstawia C.M. PATE, *The reverse of the Curse: Paul, Wisdom, and the Law* (WUNT 2/114), Tübingen 2000, 218-222.

⁶⁴ Naśladuje w tym autorów starotestamentowych. Zob. zwłaszcza Jr 24, 9; 49, 18 (LXX); Za 8, 13. Por. F. BÜCHSEL, "Ara, kataraoimai, katara, epikataratos, eparatos", *ThWNT*, t. 1, 450.

⁶⁵ Por. H. MERKLEIN, "Das paulinische Paradox des Kreuzes", w: TENZE, *Studien zu Jesus und Paulus, II* (WUNT 105), Tübingen 1998, 293; S. CZYŻ, "Chrystologiczne przesłanie Ewangelii Pawłowej", *Studia Paradajskie* 17-18 (2007-2008), 40; A. PACIOREK, dz. cyt., 92-96.

to, że Syn Boży był wolny od grzechu, mógł złożyć z siebie doskonałą ofiarę zastępczą, „za nas” ponieść grzech i unieść ciężące na nim całe przekleństwo⁶⁶.

Nauka o znaczeniu krzyża w zbawczym dziele Bożym, zawarta w Ga 3, 13, kończy drugą część argumentacji św. Pawła. Na podstawie połączenia dowodu z Pwt 27, 26 i 21, 23 Apostoł wykazuje, że przepisy Prawa same w sobie nie mają mocy zbawczej oraz że usprawiedliwienie nie może być dziełem ludzkim. Od czasu zbawczej śmierci Chrystusa na drzewie hańby zbawienie otrzymuje ten, kto zawierzył Zbawicielowi i poprzez wiarę włącza się w Jego ofiarę, która wyzwala grzesznika od ciężącego na nim piętna i przenosi ze śmierci do nowego życia.

5. Wniosek końcowy: Dzięki Chrystusowi poganie mają udział w błogosławieństwie Abrahama (Ga 3, 14)

W wyrażeniu „za nas”, poza ukazaniem wyżej znaczeniem, jest również ukryta prawda, że ofiara Chrystusa ma charakter uniwersalny⁶⁷. Jezus umarł nie tylko za Żydów, na których ciążyło przekleństwo wypływające z nieprzestrzegania Prawa Mojżeszowego, ale za wszystkich, którzy znajdują się pod panowaniem grzechu. Myśl tę Paweł rozwija obszernie w Rz 3, 21 – 5, 31, w omawianej tu perykopie natomiast kontynuuje w Ga 3, 14, gdzie podaje końcowy wniosek całego wywodu z 3, 6-13. Werset ten zawiera dwa zdania celowe, zaczynające się od *hina* („aby”) i łączące się bezpośrednio z 13a: „Chrystus nas wykupił z tego przekleństwa Prawa (...), aby błogosławieństwo Abrahama stało się w Chrystusie Jezusie udziałem pogan, abyśmy przez wiarę otrzymali obiecane Ducha”. W tym miejscu dochodzi do głosu paradoks krzyża, polegający na tym, że to właśnie Przeklęty staje się źródłem błogosławieństwa, które zostało obiecane Abrahamowi (por. Rdz 12, 2-3), a teraz spływa na całą ludzkość (Ga 10, 14)⁶⁸. Wniosek zawarty w Ga 3, 14a: „aby błogosławieństwo Abrahama stało się w Chrystusie Jezusie udziałem pogan” wyraźnie nawiązuje do 3, 7-8. Ci, którzy poprzez wiarę wchodzą w ścisłą więź z Abrahamem, stają się jego dziećmi i uczestniczą w jego błogosławieństwie, ale teraz jest już rzeczą wiadomą, że to błogosławieństwo oznacza zbawienie w Jezusie Chrystusie⁶⁹. Zbawienia tego dostępują wszyscy: i Żydzi, i poganie. Można by w tym miejscu przytoczyć tezę z Rz 1, 16, która jest w jakiś sposób związana z treścią Ga 3, 1-14, że zbawienie płynące z ofiary Chrystusa staje się udziałem każdego wierzącego: najpierw Żyda, potem Greka. W gruncie rzeczy bowiem przejście błogosławieństwa na pogan jest ściśle związane z odkupieniem Żydów, ponieważ stało się możliwe

⁶⁶ To wyrażenie *hyper hēmōn* w odniesieniu do śmierci Jezusa Chrystusa w listach Pawłowych występuje często (zob. np. Rz 5, 6.8; 8, 32; Ga 1, 4; Ef 5, 2.25 i in.) i z pewnością zostało przejęte z tradycji Kościoła pierwotnego (por. 1 Kor 15, 3). Odnośnie do tego por. F.-J. ORTKEMPER, *Das Kreuz in der Verkündigung des Apostels Paulus. Dargestellt an den Texten der paulinischen Hauptbriefe* (Stuttgarter Bibelstudien 24), Stuttgart 1967, 14-15 wraz z przyp. 39.

⁶⁷ Obszerną refleksję na ten temat zawiera artykuł: T.L. DONALDSON, "The curse of the Law and the inclusion of the Gentiles; Galatians 3,13-14", *New Testament Studies* 32 (1986), 94-112.

⁶⁸ Por. G. BARBAGLIO, dz. cyt., 405. Zob. też T.L. DONALDSON, dz. cyt., 105-107.

⁶⁹ Por. J. KUDASIEWICZ, "Błogosławieństwo w Nowym Testamencie", *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 45/8 (1998), 158.

tylko wtedy, gdy Chrystus uwolnił Żydów z ciężącego na nich przekleństwa Prawa, które prowadziło ludzkość do śmierci duchowej⁷⁰. Tak więc przez ofiarę swego Syna na krzyżu Bóg połączył Żydów i pogan w jeden naród i sprawił, że wszyscy wierzący mogą nazywać Go swoim Ojcem (wniosek ten Paweł wyraźnie przedstawia w Ga 4, 6).

Drugie zdanie celowe z Ga 3, 14b: „abyśmy przez wiarę otrzymali obiecanego Ducha”, zaczyna się od razu od spójnika *hina*, tak iż można odnieść wrażenie, że wypływa ono z pierwszego⁷¹. W takim przypadku, Apostoł w nim wyjaśniałby, że ostatecznym celem błogosławieństwa udzielonego Abrahamowi i jego potomstwu jest przekazanie wierzącym w Chrystusa daru Ducha Świętego. Jest jednak możliwa inna, bardziej prawdopodobna, interpretacja, zgodnie z którą oba zdania celowe (w. 14a i 14b), choć nie ma między nimi spójnika *kai* („i”), są względem siebie paralelne, przy czym drugie z nich stanowi wyjaśnienie pierwszego⁷², czyli odpowiada na pytanie, w jaki sposób błogosławieństwo Abrahama urzeczywistnia się w Chrystusie Jezusie⁷³. Kiedy Paweł pisze o „obiecany Duchu” (dosł. *epangelia tou pneumatos* – „obietnica Ducha”), przywołuje na pamięć różne zapowiedzi prorockie, dotyczące działania Ducha Pańskiego w erze mesjańskiej. Jedne z nich mówiły o działaniu Ducha w Mesjaszu (Iz 11, 2-3), inne – w narodzie wybranym (Iz 32, 15; 44, 3; 59, 21; Ez 11, 19; 36, 26-27; 39, 29), a Jl 3, 1-2 zapowiadał nawet wylanie Ducha na wszystkie narody⁷⁴. Wypełnienie się tej ostatniej obietnicy ogłaszał Piotr w Dniu Pięćdziesiątnicy (Dz 2, 16-21. 33), wyjaśniając przy tym, że doszło ono do skutku dzięki męce, śmierci, zmartwychwstaniu i wywyższeniu Jezusa Chrystusa. Tę samą myśl wyraża św. Paweł w całej perykopie Ga 3, 6-14 za pomocą dowodów biblijnych⁷⁵. Przypomina w niej najpierw, że dzięki swej wierze Abraham otrzymał błogosławieństwo (w. 6), w które Bóg obiecał włączyć wszystkie narody (w. 8). Realizacja tego błogosławieństwa przez długi czas była niemożliwa z powodu Prawa i wiążącego się z nim przekleństwa, ale Bóg nigdy nie cofnął swej obietnicy. Wypełnił ją ostatecznie dzięki zbawczemu dziełu Chrystusa, który swą śmiercią na krzyżu uwolnił ludzkość z przekleństwa Prawa⁷⁶. Na jej wypełnienie wyraźnie wskazuje zstąpienie Ducha Świętego, którego doświadczyli apostołowie w Dniu Pięćdziesiątnicy (Dz 2) i którego nieustannie doświadczają różne osoby i wspólnoty

⁷⁰ Odnośnie do tego por. J.P. BRASWELL, "The Blessing of Abraham versus The Curse of the Law; Another Look at Gal 3:10-13", *Westminster Theological Journal* 53 (1991), 88-89.

⁷¹ Tak uważa np. H. LANGKAMMER, *List do Galatów* (Biblia Lubelska), Lublin 1999, 57.

⁷² Tak sugeruje wielu egzegetów. Zob. np. J. ROHDE, dz. cyt., 145; E. DE WITT BURTON, dz. cyt., 176; E. SZYMANEK, dz. cyt., 74-75; A. VANHOYE, dz. cyt., 88 i in.

⁷³ Por. J. SUCHY, "Obietnica Ducha w Ga 3,14", w: *Z zagadnień dobra i zła według Biblii. O. Prof. Hugolinowi Langkammerowi*, red. J. Flis, Lublin 1990, 110; F.J. Matera, dz. cyt., 125.

⁷⁴ Por. J. SUCHY, *Obietnica (epangelia) rękopiją chrześcijańskiej nadziei według świętego Pawła*, Lublin 1996, 69.

⁷⁵ Odnośnie do tego por. tamże, 70.

⁷⁶ Ch.D. Stanley uważa, że w Ga 3, 13 Paweł nie mówi o usunięciu powszechnego przekleństwa, które już spadło na grzeszną ludzkość, ale wyjaśnia, jak Bóg przez krzyż swego Syna otworzył poganom drogę ucieczki spod negatywnych skutków panowania Prawa. Ch.D. STANLEY, "Under a Curse: A Fresh Reading of Galatians 3:10-14", *New Testament Studies* 36 (1990), 506.

chrześcijańskie, w tym także sami Galaci (Ga 3, 2.5). Te doświadczenia jednak są wyraźnym dowodem na to, że otrzymanie Ducha jest uwarunkowane wiarą w Jezusa Chrystusa, Pana i Zbawiciela, a nie przestrzeganiem przepisów Prawa Mojżeszowego. One też pozwalają dojść do przekonania, że działanie Ducha Świętego od samego początku historii zbawienia należy do całego procesu usprawiedliwienia przez wiarę⁷⁷.

Zakończenie

Szczegółowa analiza perykopy Ga 3, 6-14 pozwala poznać, że ma ona charakter polemiczny i apologetyczny. Paweł z jednej strony wykazuje w niej błędność poglądów judeochrześcijan, z drugiej zaś udowadnia, że treść jego nauczania jest zgodna z Prawem Mojżeszowym (w argumentacji biblijnej powołuje się prawie wyłącznie na teksty Prawa; wyjątkiem jest tylko Ha 2, 4), to zaś czyni w tym celu, by bronić godności i praw Galatów wywodzących się ze świata pogańskiego. Wykazuje, że Prawo, do którego przestrzegania nakłaniali Galatów chrześcijanie judaizujący, samo z siebie nie może przynieść ludziom usprawiedliwienia, lecz – wprost przeciwnie – jest źródłem przekleństwa, które zrywa relację między Bogiem a człowiekiem. Wszyscy ludzie bez wyjątku otrzymują zbawienie w Chrystusie, który swą ofiarą na krzyżu uwolnił ludzkość od przekleństwa Prawa i umożliwił urzeczywistnienie wszelkich obietnic starotestamentowych. Dokonane przez Niego dzieło odkupienia przyniosło ze sobą nie tylko błogosławieństwo dla wszystkich ludzi, obiecane niegdyś potomstwu Abrahama, lecz także dostępną dla wszystkich drogę, na której można otrzymać to błogosławieństwo⁷⁸. Tą drogą jest wiara w Chrystusa jako Pana i Zbawiciela, która otwiera człowieka na udzielane przez Boga zbawcze dary i umożliwia wejście do rodziny błogosławionych na wzór patriarchy Abrahama, ojca wszystkich narodów. W całym swym wywodzie zatem Apostoł broni godności pogan przyjmujących chrześcijaństwo. Wykazuje, że oni już nie muszą nawracać się na judaizm, aby wejść we właściwą relację z Bogiem, ponieważ przez swą wiarę, mającą wzór w wierze Abrahama, stają się członkami nowego ludu Bożego.

LA BENEDIZIONE DELLE GENTI E LA MALEDIZIONE DELLA LEGGE SECONDO GAL 3, 6-14

Sommario

L'analisi dettagliata della pericope di Gal 3, 6-14 fa vedere il suo carattere polemico ed apologetico. Da una parte, Paolo qui rivela falsità di concetti dei giudeo-cristiani, dall'altra invece dimostra che il contenuto del suo insegnamento è conforme alla Legge di Mosè (nell'argomentazione biblica cita solamente i testi

⁷⁷ Por. H. LANGKAMMER, dz. cyt., 57.

⁷⁸ Por. R. KEMPIAK, *Wiara w Jezusa Chrystusa*, dz. cyt., 148; Ch. D. STANLEY, dz. cyt., 506-507.

della Legge, ad eccezione di Ab 2, 4). In questa pericope Paolo difende la dignità e i diritti dei Galati che hanno provenienza pagana. Poiché i giudeo-cristiani volevano eliminare la loro libertà per asservirli all'osservanza della Legge mosaica, Paolo dimostra che questa Legge non può dare all'uomo giustificazione, ma – al contrario – lo mette sotto maledizione che separa da Dio. Tutti gli uomini senza eccezione ottengono il dono della salvezza in Gesù Cristo che per la sua morte sulla croce li riscatta dalla maledizione della Legge e così porta all'adempimento le antiche promesse. Compiuta da Lui l'opera di salvezza fa tutte le genti eredi della promessa e della benedizione divine giurate ad Abramo ed apre la via sulla quale tutti possono ricevere questa benedizione. Per mezzo della fede nel Cristo, il Signore e Salvatore, l'uomo si apre ai doni salvifici di Dio e può rientrare nella famiglia dei benedetti, secondo l'esempio di Abramo, padre di tutti i credenti. Dunque, nella sua argomentazione, san Paolo Apostolo dimostra che i pagani che diventano cristiani non devono più convertirsi al giudaismo per entrare nella relazione giusta con Dio, perchè per mezzo della loro fede sono già membri del nuovo popolo di Dio.